

Mental social și morală colectivă în Oltenia primei jumătăți a secolului al XIX-lea oglindite în documentele de arhivă

Dr. ILIE VULPE

Analiza perioadei inaugurate de reformele lui Constantin Mavrocordat și desăvârșite de cele introduse prin Regulamentul Organic în cele două țări românești prezintă un interes deosebit, constituind o etapă nouă în dezvoltarea social-economică și politică a acestora, etapă ce se înscrie în mod firesc în procesul de înnoire pe care îl traversa Europa.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a marcat o revigorare a conștiinței naționale și a făcut posibilă însușirea de către noua clasă socială – burghezia – precum și de o mare parte a boierimii mijlocii și mici a ideii de reînnoire națională și de renaștere culturală. Acest proces a fost încetinit de dese conflicte armate ce au izbucnit între Turcia și Rusia, conflicte care au creat în Principatele Române o anume stare de spirit ce s-a conturat mai clar în perioada premergătoare Revoluției de la 1848¹.

Un element în plus l-a reprezentat prezența în cele două țări românești a trupelor de ocupație – când a celor turcești, când a celor rusești – precum și dese raiduri de jaf întreprinse de bandele de adalâi, cârjalii și pazvangii.

Semnificativ este faptul că (mă refer numai la perioada ocupației militare rusești din anii 1828-1834), din aceste cauze, documentele de arhivă, mai cu seamă cele create de Divanul judecătoresc și celelalte instanțe înființate în anul 1831, abundă în acte de tâlhărie, viol și omucideri, infracțiuni facilitate de prezența acestor ostași care îngreunau cercetarea și urmărirea ce trebuiau întreprinse de organele de poliție și cele nou înființate². Prin urmare, infractorii de toate tipurile profitau de aceste circumstanțe și-și desfășurau „în liniște” activitatea antisocială.

După încheierea Tratatului de la Adrianopole (1829), populația a întrezărit o rază de speranță, trăind clipe în care visele de libertate și prosperitate se împleteau cu teama față de ocupația rusească, ce se prelungea nejustificat. Referindu-se la aceste evenimente, doctorul Nicolae Kretzulescu, în *Amințirile sale*, făcea aprecierea că Tratatul de la Adrianopole a fost începutul unei ere noi pentru țările românești, „metamorfozele ce s-au întâmplat în viața țării, în ordinea publică, morală și materială, pun o linie de demarcație între trecut, prezent și viitorul națiunii”. Iar în legătură cu viitoarele relații dintre Principate și Poarta

---

¹ Ilie Vulpe, *Divanul Craiovei*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2002, p. 23-25, 33.

² *Ibidem*, p. 173.

Otomană, el arăta că în țară a fost o mare bucurie: „toți de la mic la mare păreau că au renăscut, erau plini de speranță. Bătrânii, care șezuseră tot timpul cu desaga pregătită, gata să fugă în fața năvălitorilor turcești, răsufleseră și ei ușurați când văzuseră pe turci izgoniți pentru totdeauna peste Dunăre și cetățile lor dărâmate”³.

Perspectivile ce se întrezăreau creau o atmosferă de entuziasm și de speranțe; dar încă din acei ani s-a observat că Principatele erau amenințate de un pericol la fel de mare și că, de fapt, erau pe cale de a schimba un stăpân incomod dar muribund cu altul lacom, puternic și deosebit de viclan. Comportamentul brutal al administrației militare rusești a făcut ca atmosfera de bucurie să se transforme repede într-o stare de îngrijorare și de profundă nemulțumire, care a cuprins majoritatea populației. Acest adevăr reiese dintr-o scrisoare a consulului englez la București, Blutte, către șeful său de la Londra, în care arăta că „aproape toți boierii sunt într-adevăr sătui de protecția rusească și se gândesc cu cea mai mare groază că Țara ar putea rămâne pentru totdeauna în mâinile rușilor”⁴.

Existența trupelor rusești în Țările Române a creat și un paradox. Pare surprinzător faptul că, deși cele mai multe acțiuni tâlhărești cercetate de Divanul Criminalicesc din Craiova se petrecuseră în prezența apăsătoare a acestor oștiri, în nici un proces nu se făcea vreo aluzie la această realitate și nu se găsesc elemente care să conducă la concluzia că vreuna dintre aceste acțiuni a fost îndreptată împotriva autorităților militare de ocupație, așa cum, înainte de 1828, multe atacuri tâlhărești aveau ca țintă gavazi sau convoaie de negustori turci⁵. Nici rechizițiile masive făcute pentru întreținerea acestor trupe și nici celelalte greutăți legate de prezența lor în Principate nu au provocat o reacție colectivă sau individuală din partea locuitorilor. Explicația trebuie căutată în numărul mare de soldați ruși staționați în țară, bine înarmați și cu atitudine agresivă, sfidătoare – trăsături întâlnite atât la ofițerii superiori cât și la trupă – care a generat o reacție de așteptare și de abținere.

Dacă după retragerea armatelor țariste din Principate (1834) tâlhăriile în grup au înregistrat o oarecare restrângere – fapt explicat prin tragerea la linie a satelor, prin întărirea autorității interne și prin noua legislație soldată cu reorganizarea instituțiilor, măsuri care vizau îmbunătățirea activității de combatere a crimei organizate, se semnalează, în compensație, o înmulțire a actelor de încălcare a principiilor moralei creștine. Astfel, sunt deosebit de

³ Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, București, 1895, p. 54; vezi și Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 33-34.

⁴ I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834; ocupația rusească și Regulamentele Organice*, București, 1934, p. 53.

⁵ Polcovnicul Ion Solomon, *Amintiri*, Craiova, 1935, p.10-11.

numeroase pentru acele vremuri și pentru densitatea de atunci a populației, procesele de viol, pedofilie, zoofilie, adulter și de perversiuni sexuale⁶.

Toate aceste manifestări, care evidențiau un scăzut grad de cultură și educație, se petreceau pe fundalul transformărilor profunde din viața politică și instituțională, marcate de greutățile firești ale începutului, fapt care a și facilitat creșterea ratei criminalității. După câțiva ani, însă, pe măsură ce Poliția, Administrația și Justiția au început să funcționeze normal, a crescut și încrederea locuitorilor în capacitatea autorităților de a le apăra viața și averea.

O cauză însemnată în crearea situației încordate din țară, mai cu seamă în mediul rural, au avut-o Regulamentele Organice, care, prin modul defectuos și părtinitor în care au soluționat problema proprietății asupra fondului funciar, au determinat tulburări în lumea satelor, un focar permanent de nemulțumiri care au stat la baza deselor „apostasii”, generatoare de adevărate răscoale. Țăranii *chiriași* dezmoșteniți de noua Legiuire⁷, în fața presiunilor ce se făceau asupra lor din partea proprietarilor și a arendașilor – în general, străini – au protestat, prin jalbe înaintate autorităților județene sau centrale, s-au judecat, în măsura în care au avut putere economică pentru a plăti taxa de judecată, iar când au epuizat aceste căi au pornit să-și facă singuri dreptate⁸.

Este interesantă, în acest sens, relatarea evenimentelor din comunele Amărăștii de Sus, de Jos și Dobrești, unde locuitorii, în confuzia generală care domnea în administrație în anul 1831, „au săvârșit omor împotriva arendașului moșiei, Hagi Grigore, după care au urmat neorânduieii în toate cele trei comune”⁹. Conflictul a devenit violent în momentul în care arendașul a venit cu un ordin, de la Ocârmuirea județului Romanați, prin care i se permitea să strângă de la locuitori niște datorii pe care aceștia nu le recunoșteau.

Țăranii clăcași au mers și ei la Ocârmuire, au prezentat cauza din punctul lor de vedere și au obținut anularea ordinului pe care îl primise suspect de ușor Hagi Grigore, s-au întors în comună, l-au prins pe arendaș și l-au ucis. În urma cercetărilor, s-a constatat că nemulțumirea era generală și fapta fusese comisă în colectiv, dar numai 50 dintre săteni au fost condamnați de instanță la pedepe privative de libertate – în închisoare sau ocnă – iar 12 la pedeapsa capitală¹⁰.

Evenimentele de acest gen sunt numeroase și acoperă aproape toată perioada premergătoare Revoluției de la 1848, contribuind la încordarea relațiilor în lumea satelor și ducând la răscoalele din iarna lui 1848 și primăvara lui 1849

⁶ Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 224-226.

⁷ *Regulamentul Organic*, București, 1847, cap.VII.

⁸ D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosar 4, 19, 23/1831; 77/1833; 56, 151/1835; 8, 79/1836; 40/1839; 50/1840; 134/1842.

⁹ *Ibidem*, dosar 4/1831.

¹⁰ *Ibidem*, vezi și dosar 19/1831.

în sudul județului Dolj, prin care erau contestate prevederile Regulamentului Organic¹¹.

Cea mai defavorizată categorie socială era, totuși, cea a robilor țigani. Ei aveau un statut aparte, fiind socotiți unelte ale stăpânului, care-i putea schimba, vinde, împerechea după interesul și voința sa, îi putea bate, schingui și chiar omori, fără a fi tras la răspundere pentru aceasta. Un exemplu zguduitor este cel petrecut în orașul Craiova, în anul 1835¹²: Dincă Măcescu și soția sa, Marghioala, au pricinuit moartea țigăncii lor, pe care au pedepsit-o ținând-o spânzurată de hulubele căruței în așa fel încât abia atingea pământul cu vârful degetelor de la picioare. Martorii au declarat că după două zile, timp în care nu i-au dat nici apă, nici mâncare, țiganca a decedat. Stăpânii, regretând că au pierdut o unealtă, nu au socotit că merită a fi înmormântată în cimitir, după legea creștinească, cu trecere pe la biserică, ci au săpat o „groapă la beilicul cel vechi din oraș, într-un bălegar”, unde au îngropat-o. În ciuda celor declarate de martori, Divanul Criminalicesc a achitat, pur și simplu, pe cei vinovați indubitabil de omor.

Țiganii, din pricina lipsei de educație și de cultură, erau, cel mai adesea, implicați în infracțiuni dintre cele mai grave. Cele mai frecvente cazuri de încălcare a legii de către ei erau de furt din locuințe și atac la drumul mare. Furau, așadar, din casele stăpânilor, de la vecinii acestora, din prăvălii, târguri sau bălciuri, de la boieri, negustori, țărani și chiar de la semenii lor¹³.

Ponderea în anchetele pentru omor o aveau tot ei. În virtutea „dreptului” pe care îl avea stăpânul asupra robului său, îl căsătorea după interes cu roaba unui vecin sau rudă, dacă nu avea printre robii săi o țigancă tânără și necăsătorită, convenind ca din copiii rezultați să primească jumătate. Dar țiganul era totuși om, avea sentimente și ar fi vrut să-și întemeieze familie cu o altă țigancă, pe care o iubea. Dacă soția dată de stăpân accepta ca el să-și aducă în casă pe cea pe care o voia, situația rămânea în acest stadiu de promiscuitate, de bigamie. În cazul în care ea nu accepta această soluție, fără a sta pe gânduri, el o ucidea și-i arunca trupul undeva în locuri greu accesibile sau pe vreun râu care curgea în apropiere¹⁴.

Țiganii participau alături de românii „rău nărașiți” în cetele de tâlhari – pe care istoriografia comunistă îi cataloga drept haiduci, iar acțiunile lor erau

¹¹ Vezi apostania din anul 1842 din comuna Plenița, Urzicuța și Vârvor; *Ibidem*, dosar 134/1842.

¹² D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosar 101/1835; vezi și Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 228-229.

¹³ D.J.A.N. Dolj, fond Curtea de Apel, secț. a II-a, dosare 1/1831-1841; 75, 79, 108/1832; 6, 14, 20, 29, 49, 86, 89, 122/1834; 40, 80/1835; 30/1836; 27, 86, 88-89/1837; 1, 42/1838; 9, 21, 134, 534/1839; 24/1840; 20/1841; 198/1842; 147/1843 și altele.

¹⁴ *Ibidem*, dosare 75/1832; 9, 21, 134, 534/1839; 20/1841; 198/1842; 88/1845.

calificate ca forme ale luptei de clasă; dar participarea lor la aceste infracțiuni era cauzată de locul pe care îl ocupau în comunitate. Copleșiți de această stare de semisclavie, mânați de ură și de lipsuri, ei erau frecvent implicați în acțiuni care îi plasau la limitele ordinii și a moralei creștine.

Dar aceste aprecieri nu trebuie să conducă la concluzia falsă că ei aveau înclinații ancestrale spre nemuncă, înșelătorie și furt și că, în perioada 1831-1847, de exemplu, ei au comis cele mai multe omoruri „cu precugetare” sau accidentale, înșelătorii, falsificări de monede, acte de bigamie sau tâlhărie. Totuși, dacă facem un raport între numărul țiganilor robi existenți în Oltenia și cel al infracțiunilor de genul celor amintite mai sus, se poate observa că frecvența implicării lor în nelegiuiri este mult prea mare. Astfel, din cele 14 furturi de vite comise în anul 1838, 7 au fost făcute de țigani; din 42 de furturi din prăvălii și târguri, 18 au avut ca autori țigani; din 6 tâlhării, 4 erau comise de ei, iar din 32 omoruri, 12 aveau ca autori țigani robi. De asemenea, singurul fals de monedă cercetat în acel an de Divanul Craiovei era făcut de țiganii căldărari¹⁵.

Începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au produs o serie de modificări de conținut sub raport spiritual în viața locuitorilor din Moldova și Țara Românească, modificări de care trebuiau să țină cont atât legislația cât și funcționarii publici. Aceste modificări au marcat atât morala cât și conștiința populară. Toate aceste înnoiri s-au regăsit în documentele depuse la dosarele proceselor civile și comerciale, dar și în conținutul pedepselor pronunțate de instanțele judecătorești și în regimul penitenciar. Pentru că o diferență între pedepsele pronunțate de justiția feudală și cele emise de completurile de judecată după 1831 constă, în primul rând, în faptul că în justiția feudală sentința avea menirea de a intimida, descuraja sau eradica brutal „infracționalitatea”, pe când cele pronunțate de justiția modernă luau în considerare factorul uman, încercând corectarea comportamentului, reducerea fenomenului infracțional prin educație, cultivând respectul față de lege, de drepturile individuale și colective, respectul față de averea și viața omului¹⁶.

Ca urmare a acestor schimbări de atitudine – impuse de curentul umanist care se instalase în Europa – s-au înregistrat evidente îmbunătățiri în condițiile în care condamnații își ispășeau pedepsele începând încă din anii de reforme inițiate de Constantin Mavrocordat – la jumătatea secolului al XVIII-lea – și sfârșind cu cele implementate de Regulamentele Organice.

În închisorile feudale, era urmărită izolarea drastică a celor condamnați, iar pentru cei întemnițați nu exista nici un respect, indiferent de faptul comis. Autoritățile nu manifestau nici o preocupare pentru asigurarea unor condiții

---

¹⁵ Ilie Vulpe, *op.cit.*, p. 228 (statistica respectivă a fost făcută prin consultarea tuturor proceselor judecate în 1838 de Divanul Criminalicesc din Craiova).

¹⁶ *Ibidem*, p. 230.

minime de trai celor închiși, atenția lor fiind îndreptată în direcția fortificării pușcăriilor, pentru evitarea evadărilor. Cei întemnițați erau închiși pentru totdeauna, legați în lanțuri, cu picioarele în butuci, supraviețuirea lor fiind o problemă de sănătate și structură psihică și fizică¹⁷.

După 1831, reformele introduse prin noua Legiuire puneau în sarcina autorităților să „privegheze pentru sănătatea vinovaților întemnițați” și să li se asigure o rație zilnică de alimente, lemne de foc pentru încălzirea celulei pe timp de iarnă, lumânări etc.¹⁸.

Pe măsura evoluției generale și a pătrunderii ideilor umaniste, s-au produs schimbări de esență și pe linia legislației pe baza căreia se stabileau infracțiunile și pedepsele corespunzătoare, eliminându-se, treptat, abuzul și arbitrariul în stabilirea vinilor și a sancțiunilor, renunțându-se la sentințele care atingeau personalitatea individului, cum au fost tortura, mutilarea, bătaia în public sau condamnarea la moarte.

Două elemente mai trebuie reținute din cele arătate până acum și anume că libertatea, individuală sau colectivă, nu putea fi realizată decât prin educație și printr-o gândire necenzurată și neîncorsetată de precepte religioase sau de factorul economic, iar, în al doilea rând, că modernizarea vieții publice, politice, economice și instituționale, începută în secolul al XVIII-lea și, mai ales, cea realizată în 1831, prin Regulamentele Organice, au determinat schimbări profunde sub toate aspectele, inclusiv sub cel al gândirii și culturii poporului, al mentalului social și al moralei colective.

---

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Regulamentul Organic*, București, 1847, cap. VII.